

Pregledni članak

UDK 930.25 : 087.2 : 651.57

O VALORIZACIJI I KATEGORIZACIJI KAO INSTRUMENTIMA ZAŠTITE ARHIVSKE GRAĐE U NASTAJANJU

Rosana Bergant-Bušić, Historijski arhiv, Karlovac, Lj. Šestića 5.

Valorizacija i kategorizacija arhivske građe svakako su jedan od važnijih, ako ne i najvažniji problem s kojim se suočava suvremena arhivistika u nas.

Kao i kod svih vrsti spomenika kulture, tako su i kod arhivske građe valorizacija i kategorizacija jedan od bitnih instrumenata sistema zaštite, a prisutne su, kao cilj ili rješenje, u svim važnijim fazama stručne i naučne obrade arhivske građe: prilikom određivanja koja će se građa u nastajanju nadzirati i koje će se mjere zaštite kod nje primijeniti, prilikom odabiranja i izlučivanja, prilikom ostvarivanja prečeg prava kupnje građe u privatnom vlasništvu, prilikom preuzimanja, prilikom određivanja smještaja preuzete građe u spremištima arhivskih ustanova, prilikom utvrđivanja prioriternih lista za sređivanje, izradu znanstveno-obavještajnih pomagala, konzervaciju i restauraciju, mikrofilmsko snimanje u svrhu zaštite, te za evidenciju arhivske građe izvan arhiva; prilikom određivanja režima korištenja, izbora građe u izložbene svrhe, prilikom odlučivanja o dozvoli iznošenja građe iz arhivske ustanove i pratećim zaštitnim mjerama, i napokon, prilikom odlučivanja o dozvoli izvoza iz zemlje ili zamjena za inozemnu građu.¹

Premda su, dakle, valorizacija i kategorizacija prisutne u svim segmentima stručnog arhivskog rada, zadržat ću se ovdje samo na jednom od njih jer ne samo da je praktički prvi u nizu nego i objektivno najvažniji, budući da se reflektira na sve ostale faze stručne obrade građe. Riječ je, dakako, o valorizaciji arhivske građe u nastajanju i na njoj utemeljenoj kategorizaciji njezinih imalaca.

Naime, ukoliko želimo preuzimati, stručno obrađivati i čuvati reprezentativnu i cjelovitu arhivsku građu, moramo točno znati kojim ćemo kategorijama dokumenata kao potencijalnim povijesnim izvorima posvetiti najviše pažnje i, shodno tome, utvrditi prioritetne objekte našeg nadzora. To stoga što propisanih mjerila i kriterija za valorizaciju arhivske građe u nastajanju i kategorizaciju njezinih stvaralaca nemamo ili su nedostatni, pa se u nas odomacio sistem samosnalaže-

¹ Stulli Bernard, O valorizaciji i kategorizaciji arhivske građe, Arhivski vjesnik XIII, Zagreb 1970, str. 463—464.

nja, što je nedopustivo s obzirom na karakter posla koji obavljamo i prerogative arhivistike kao znanstvene discipline.

Valorizacija arhivske i registraturne građe

Problem valorizacije arhivske i registraturne građe ili, operacionalizirano, lista kategorija registraturne građe s rokovima čuvanja, prisutan je u našoj arhivistici gotovo četiri desetljeća. Pokušaji da se iznađu neka zajednička, općevažeća rješenja, odreda su se izjalovili,² tako da bi svako zadržavanje na njihovoj kronologiji bilo bespredmetno. Aktualna situacija u Hrvatskoj na tom planu je ovakva:

Članom 24. stav 1. Zakona o zaštiti arhivske građe i arhivima³ utvrđeno je da se »registraturna građa odabire i izlučuje na osnovi opće i posebnih lista koje sadrže kriterije vrednovanja građe i rokove čuvanja pojedinih njenih kategorija. Opća lista sastavni je dio Pravilnika o odabiranju i izlučivanju registraturne građe«, dok »posebne liste utvrđuju imaoči građe uz suglasnost nadležnog arhiva«.

Moglo se očekivati da će citirani Pravilnik o odabiranju i izlučivanju registraturne građe⁴ donijeti takvu listu kojom će zaista biti obuhvaćene sve kategorije registraturne građe koje se neizostavno pojavljuju u svih imalaca, da bi joj imaoči, svaki za sebe, dodali one kategorije građe koje su specifične za njihovu djelatnost s pripadajućim rokovima čuvanja i tako udovoljili zakonskoj obavezi izrade posebnih lista.

Međutim, kad je nakon više od tri godine Pravilnik o odabiranju i izlučivanju registraturne građe konačno objelodanjen, pokazalo se da ne samo da nije uspio riješiti nego je, naprotiv, potencirao dugo prisutne dileme. Naime, sâm je Pravilnik do krajnjih granica zakomplisirao postupak odabiranja i izlučivanja građe u imalaca, opteretivši ionako malobrojne arhivske radnike bespotrebni administriranjem. A Pravilniku prilježna Opća lista za izlučivanje registraturne građe posebna je priča. Osim što je po svojoj temeljnoj orijentaciji negativna — tretira samo kategorije s operativnim rokovima čuvanja — ona je i nepotpuna i krajnje nesistematična.

Budući da ni tim provedbenim propisom nismo dobili zajedničku polaznu osnovu za valorizaciju građe u nastajanju, a u nastojanju da potaknemo imaoce na donošenje posebnih lista, snalazili smo se kako smo znali i umjeli. Snabdjeli smo ih oglednim primjercima općih akata i lista do kojih smo došli na samo nama poznate načine, pa ne tre-

² Bačić Stjepan, O novim zakonskim propisima, Arhivski vjesnik XXI—XXII, Zagreb 1978—1979, str. 369—370.

³ Zakon o zaštiti arhivske građe i arhivima, Narodne novine SRH 25, lipanj 1978.

⁴ Pravilnik o odabiranju i izlučivanju registraturne građe, Narodne novine SRH, 36, rujan 1981.

ba da čudi što trenutno na području Hrvatske imamo isto toliko režima odabiranja i izlučivanja koliko je i arhivskih ustanova.

Premda nimalo ne sumnjamo u stručnu osposobljenost arhivskih radnika, neosporno je da procjenu povijesne vrijednosti dokumenata ne možemo prepustiti subjektivnom sudu jednog čovjeka. Nužno je, stoga, da u najskorije vrijeme pristupimo utvrđivanju jedinstvenih kriterija za valorizaciju građe u nastajanju, odnosno izradi sveobuhvatnih i općevažćih lista kategorija arhivske i registraturne građe. Pri tome su moguća dva osnovna pristupa:

1. da se jednom općom listom obuhvati sva arhivska i registraturna građa koja se neizostavno pojavljuje u svih imalaca — mješovita lista, ili da se jednom listom obuhvati sva arhivska, a drugom sva registraturna građa općeg karaktera s pripadajućim rokovima čuvanja (pozitivna i negativna lista);

2. da se izrade opće — mješovite liste kategorija arhivske i registraturne građe s rokovima čuvanja po pojedinim djelatnostima — resorske liste za upravu, pravosuđe, društveno-političke organizacije, privredu, obrazovanje, zdravstvo, itd.

Bez obzira na to za koju se od tih ili sličnih mogućnosti odlučimo, moramo biti svjesni da nam predstoji dugotrajan timski rad, s mnogo dogovaranja i koordinacije, ali da je to istovremeno i jedini način da stvorimo zajedničke osnove za naše buduće djelovanje i spriječimo svaku proizvoljnost i diletantizam u našoj struci, te osiguramo da se arhivistika razvija i napreduje kao znanstvena disciplina.

Kategorizacija imalaca arhivske i registraturne građe

Kada jednom ustanovimo koji su to dokumenti značajni za povijest i druge društvene potrebe, moći ćemo utvrditi i određene kategorije imalaca/stvaralaca arhivske i registraturne građe. Pored analize sadržaja, odnosno ocjene dokumentarne vrijednosti građe koja nastaje radom imaoaca, prilikom kategorizacije moramo voditi računa i općedruštvenom položaju imaoaca, njegovoj nadležnosti i utjecaju na privredni i kulturni život uže i šire društveno-političke zajednice. Uvažavajući te kriterije, imaoce bismo mogli svrstati u četiri osnovne kategorije. U prvu kategoriju uvrstili bismo prioritete imaoce/stvaraocce arhivske građe općeg značenja pod kojima podrazumijevamo organe uprave, pravosudne organe, privredne komore, društveno-političke organizacije i samoupravne interesne zajednice svih razina organiziranosti, a kojih bi nadzor trebao imati godišnju programsku osnovu rada vanjskih službi u svim arhivima. Drugoj kategoriji pripadali bi prioritetni imaoći/stvaraoci arhivske građe regionalnog ili općinskog značenja odnosno organizacije udruženog rada koje upošljavaju veći dio populacije i rezultatima poslovanja znatnije pridonose društveno-ekonomskom razvitku pojedine regije ili općine. Njih bi se obilazilo svake druge godi-

ne. U treću kategoriju svrstali bismo sekundarne imaoce/stvaraoce arhivske građe pod kojima podrazumijvamo manje privredne organizacije i organizacije udruženog rada društvenih djelatnosti čijim radom nastaju neznatne količine arhivske građe. Nadzirali bismo ih svakih pet do sedam godina. Četvrtoj kategoriji pripadali bi preostali, potencijalni imaoци/stvaraoci arhivske građe koje bismo obilazili jednom u deset godina ili samo anketirali.

Arhivska građa imalaca/stvaralaca prve i druge kategorije obavezno bi se preuzimala u arhive. Preuzimanje arhivske građe imalaca treće kategorije vršilo bi se metodom uzorka, dok se arhivska građa imalaca četvrte kategorije uopće ne bi preuzimala.

Popise imalaca po kategorijama izradili bi arhivi za područja svoje nadležnosti, utvrdio ih Arhivski savjet, a društveno-političke zajednice objavile u službenim glasilima. Svrstavanje imalaca u određene kategorije ne treba smatrati aktom diskriminacije jer svi su imaoци, bez obzira na kategorizaciju, dužni, u skladu sa Zakonom o zaštiti arhivske građe i arhivima, odabirati svoju arhivsku građu, čuvati je u sređenom stanju, zaštititi od uništenja i omogućiti njezino korištenje. Kategorizacija samo više obavezuje prioritetne imaoce i arhivsku službu da unaprijede rad na zaštiti arhivske građe u nastajanju.

Zaključak

Valorizacija arhivske i registraturne građe i kategorizacija njezinih imalaca nužni su preduvjeti za kvalitetniji i racionalniji rad na zaštiti povijesnih dokumenata u nastajanju. Odgovarajućim nadzorom nad arhivskom građom na samim izvorima, u prioritetnih imalaca, osigurat ćemo da nam u arhive ulazi registraturno sređena, cjelovita i reprezentativna dokumentacija, čija će obrada iziskivati manje vremena i napora, a podaci iz nje iscrpno će dokumentirati društvena događanja u određenom vremenu i prostoru. Stoga ne treba štedjeti truda da se što prije i što temeljitije pristupi valorizaciji i kategorizaciji. Velika pomoć u tome poslu bit će nam iskustva i dostignuća arhivskih radnika iz drugih republika i pokrajina. Jer, i cilj bi nam trebao biti zajednički: da u okviru arhivske djelatnosti sakupimo i sistematiziramo informacije na kojima će se napajati jugoslavenska povijesna znanost.

SUMMARY

ON THE VALUATION AND CATEGORIZATION AS INSTRUMENTS OF PROTECTION OF THE ARCHIVES TO BE.

The author states the importance of the valorization of Archives and Records as one of the most important elements in the protection of historical documents to be. Laws and acts are brought regulating the classification of records, and also stating jurisdiction over owners of future records, as one of the measures that will ensure that classified and complete archives enter the institutions what is especially important for future studies.